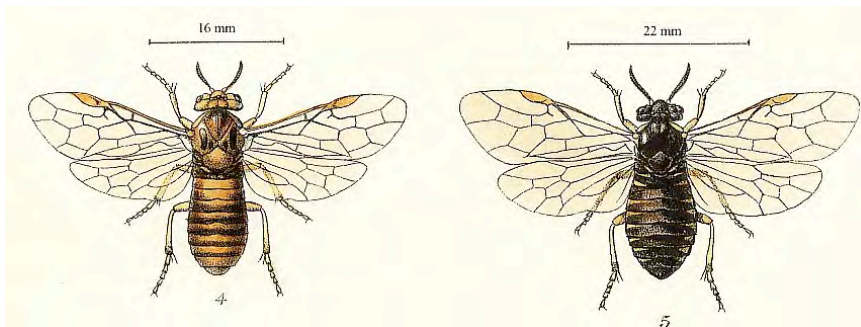

Den svenska romantiken

(överblick ur surrealismens synvinkel)

Mattias Forshage

Introduktion

Nyligen gavs mig anledning minnas den svenska romantiken.

Då må jag gripa tillfället att upprepa huvuddragen i den moderna surrealistiska assimilationen av den lokala romantiken i det här landet. Vissa element ur den svenska romantiken hade noterats redan av merparten av de äldre inhemska surrealisterna; från blotta erkännandet av de otvetydiga skärningspunkterna mellan surrealismen och de stora romantikerna Almqvist och Stagnelius, hos till exempel Lundkvist och von Holten, till en stor tacksamhetsskuld till och uppskattning för, ja till och med nedsänkning i, romantiken hos Grate och Svanberg, och på sitt eget sätt Ekelöf, som kanske var romantiker själva i lika hög grad som surrealist, men likväl utan att systematiskt utforska föregångarna. Det var först de aktiva kartläggningsansträngningarna som gjordes av Carl-Michael Edenborg, Bruno Jacobs och mig själv på 80- och 90-talen som genomlyste den inhemska romantiska rörelsen och utforskade de romantiska författarskapen för surrealismens räkning.

Inledningsvis måste påpekas att vi tar romantiken i en snäv mening (även om det finns andra relevanta bemärkelser). Vår sympati med den kämpande aktiviströrelsen från 1800-talets tidiga decennier förbinder oss till ett omedelbart erkännande, som strikt talat må vara ensidigt men i våra ögon ömsesidigt; ta detta enbart för den artighetsgest på den mytologiska och (icke-kronologiskt) samarbetsmässiga nivå som det är, och inte som ett ställningstagande i den pågående intressanta debatten mellan en historisk-objektivistisk, "sociologisk" eller "subjektiv-objektiv" ståndpunkt och en annan, begreppsobjektivistisk "kohesionistisk". I själva verket skulle vi helst vilja ta ett samlat grepp som samtidigt noggrant höll sig till historiska fakta, empatiska förbindelser, de mentala konfigurationernas koherens, och misstänksamhet mot särskilda historiska bruk av begreppen. Men det är mycket möjligt att något sätt att

samordna detta ännu inte har hittats, och närhelst vi då inte har utrymme att utförligt reda ut de semantiska frågorna avstår vi för stunden från att tillämpa beteckningen "romantik" retrospektivt på sena 1700-talsströmningar som den radikal-ockultistiska Swedenborgianismen, Sturm und Drang eller den radikala sentimentalismen, liksom på de senare utspridda utopiskt-socialistiska, vagt symbolistiska eller neo-ockultistiska strömningarna i det sena 1800-talet. Många av komponenterna i en integrerad romantisk åskådning gav förvisso upphov till en rörelse, eller snarare ett kluster av skilda rörelser, även på 1700-talet, men det var det romantiska begreppet om poesin, och självförståelsen i den romantiska rörelsen, som utgjorde en hävstång för dem in i det tidiga 1800-talets fullskaliga, explicita och integrerade romantik.

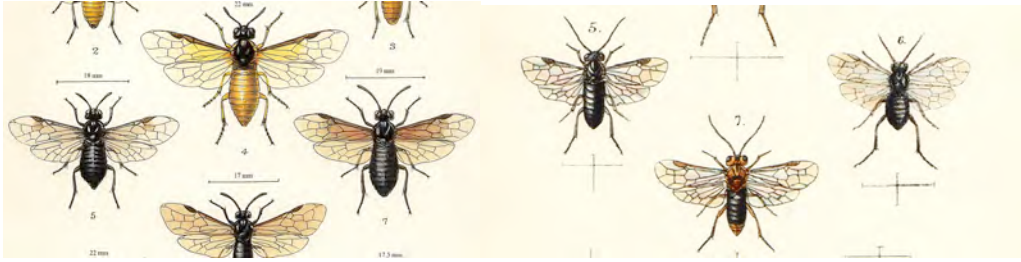
Det som här följer är blott en överblick och rekapitulation av rörelsen sådan den ter sig genom våra sammanlagda utforskningar. Särskilt på 1990-talet odlade vi allehanda kontakter i kulturella cirklar, inklusive med författare och förläggare som kunde vara intresserade av romantiken men främst för dess påstådda "litterära värde", liksom litteraturhistoriker som föredrog att se saker på en "textuell nivå", medan idéhistoriker kunde se idéer som "mycket intressanta" helt utan att göra skillnad på det som är dynamiskt, seriöst fascinerande och sant gentemot poesins anda, och det som inte alls är det. Vi kan alltså inte dela något av dessa perspektiv. Vårt eget fokuserar på poesin som den enda överordnade synvinkeln, nämligen den bemärkelse av poesi och de strategier för att odla, utforska och ta till vapen för att försvara poesin som utvecklades inom romantiken, i en erfarenhet som vi vill lägga till vår – och alla andra syften är här försumbara.

Eller så är det ett lika gott tillfälle som något (eller kanske särskilt gott? åtminstone måste vi öppna för att se detta lilla initiativ som *symptomatiskt*) att inspireras till offensiv aktion mot den specifikt snäva rationalismen och den ideologiska bemärkelsen av Upplysningen!

Konturerna av den romantiska rörelsen i Sverige

Mer än på andra ställen är gränsen nästan löjligt skarp i Sverige mellan 1700-talets "förromantik" och 1800-talets självmedvetna romantik, eftersom en närmast ogenomtränglig censur rådde i riket mellan 1792 och 1809. Under dessa år försvann den äldre generationen radikaler (drog sig tillbaka, dog eller utvisades). Det fanns inget forum för dikten där man skulle kunna urskilja en övergång i attityder och tekniker över tid. Den svenska romantiska rörelsen framträdde fix och färdig från ingenstans i och med tryckfriheten 1809. I en serie tidskrifter från *Lyceum*, den polemiska *Polyfem* och den lysande orange poetiska *Phosphoros*, och senare via böcker och lärostolar, införde de en ny bemärkelse av poesi i landet, och utkämpade en hård och klockren kamp mot den dominerande gustaviansk-ortodoxa neo-fransk-klassicismen inom konsten och mot den post-leibnizianska lutheransk-ortodoxa ultrarationalismen inom filosofin. De var kända för samtiden som "fosforister" eller som den "nya skolan". Redan 1821 var striden vunnen och kämparna höll på att bli etablerade och förnöjda.

Efter att den romantiska rörelsen genomfört några av de åstundade reformerna liksom ett generationsskifte överhuvudtaget, så är den påfallande diffust avgränsad framåt. Redan 1821 var flera av de ledande kämparna benägna att slå sig ner på sina bakdelar, medan andra startade en liknande kampanj mot den då framträdande liberalismen för en tid. Allteftersom seklet fortskred blev det dock allt oklarare huruvida det verkligen var romantiken som den striden utkämpades utifrån.

Liberalismen var knappast välkänd vid den här tidpunkten, och romantikerna uppfattade den uppenbarligen som helt enkelt en rationalistisk motoffensiv mot romantiken, ett återvändande till förenklat instrumentellt förnuft och disciplinerande "common sense"; att återigen ersätta sensibilitet med kvantifiering. I viss mån hade de rätt. Det var främst i en senare gestalt som liberalismen kom att bli en historisk fokuspunkt för kampen för verkliga sociala reformer, demokrati och kvinnors rättigheter. Vid den tidpunkten skulle några av romantikerna sluta upp i första ledet av kampen, medan andra var våldsamma motståndare kanske mer på grund av sin etablerade status än romantiken.

Å andra sidan kan vi inte här ha någon ambition att rentvå romantiken i dess helhet, och det är förvisso ett historiskt faktum att konservatismens ideologi kom ur romantiken – man bör uppmärksamma att romantiken kan ge näring åt ett ganska vitt spektrum av politiska övertygelser, i princip allt utom liknöjd *laissez-faire*...

Och när vi ändå är inne på att erkänna romantikens fula vinklar, låt oss då på en gång erkänna att ja, romantikerna var patrioter (som alla på den tiden – men romantikernas patriotism var "xenofil" snarare än främlingsfientlig, och framförallt fokuserad på att utveckla en poesi och en intellektuell diskurs på det egna språket (i motsats till det akademiska latinet och överklassfranskan) och på att undersöka den lokala historien, den traditionella mytologin, folkpoesin; men förvisso var detta ofta kopplat till absurda fantasier om att Sverige varit kulturens vagga och det sanna Atlantis, som sedan grekerna, judarna och de orientaliska folken stulit allt ifrån; och etter värre, givetvis byggde det också på den tragiska illusionen om organisk enhet tvärs igenom samhällets klasser och skikt); och ja, romantikerna var kristna (återigen som nästan alla på den tiden – men en mycket synkretistisk och poetiskt orienterad kristendom som ibland hade öppet panteistiska och antiklerikala drag, mycket suspekta i den lutheranska ortodoxins ögon); och slutligen ja, att romantikernas prisande av kvinnlighetens dygder knappast uteslöt en underordning eller nedvärdering av kvinnor i praktiken liksom ett vidmakthållande av den komplementaritetssideologi som begränsade kvinnornas utrymme – även om rörelsen också skapade nya aktiva roller för kvinnor, födde fram några av de viktigare tidiga feministerna, och, än viktigare, historiskt undergrävde komplementaritetssideologin genom att upphöja traditionellt kvinnliga dygder som sensibilitet, intuition och naturnärhet till både allmänna ideal och offensiva vapen för poetens transgressiva gestalt.

Fastän saken var vunnen redan 1821 så kan man påstå att det fanns en reell romantisk rörelse under hela 1820-talet, den tid då merparten av de mest kända litterära verken ur den svenska romantiken skrevs eller publicerades. Därefter fortsatte romantiska verk att dyka upp men utan att vara baserade i en verklig rörelse.

Genom romantikens korta historia och därefter, rådde det en viss väsentlig spänning mellan dess två huvudsakliga geografiska centra i Uppsala och Stockholm. Uppsalaromantikerna drevs av akademiker och hade lite mer av skönanderi, var lite mer fokuserad på att skriva dikter, lite mer med betoning på konservatism, men också med lite bredare tillämpningar i konstarterna, humaniora och vetenskap. Samtidigt var det i Uppsala, dess mindre praktiska framtoning till trots, som romantikerna hade ett eget tryckeri, och uppnådde en ytterligare kulturell maktbas genom akademiska lärostolar. Det var också där som dess särskilda forum de litterära salongerna uppstod, en form som blev långlivad och i princip blev den form i vilken romantiken överlevde sig själv

under och efter de individuella karriärerna – snart oskiljbara från stadens ledande konservativa akademiska cirklar i allmänhet snarare än specifikt romantiska. Stockholmsromantiken drevs av lägre statstjänstemän, med en klart mer oborstad framtoning, ofta radikal, om man så vill urban, med betydligt mer fokus på polemik, men samtidigt med en stark strömning av romantisk ironi. Som organisationsform föredrog stockholmsromantikerna hemliga sällskap, låtsasordnar och brödraskap. Och i kontrast till balsamerandet av Uppsalakretsarna så skingrades Stockholmsromantikerna snart, många dog unga, vissa koncentrerade sig på sina tjänstemannakarriärer, och andra hamnade utspridda i den liberala eller den konservativa pressen.

Den officiella historieskrivningen slår fast att romantiken avlöstes av realismen eller liberalismen eller Biedermeier, och redan alternativet här antyder ju att övergången vore påtagligt vag. Realism, hm, de mest framstående realisterna var faktiskt romantiska romanförfattare som Almqvist; det är svårt att se någon klar motsättning här, då realismen i den här bemärkelsen främst är ett medel som mycket väl kan användas för syften som kommer ur eller står i samklang med romantiken. Liberalism då, hm, i den mån som liberalismen alls var radikal var den väl det delvis som en förnyring av de radikala implikationerna som fanns även i romantiken, men ok, det var väl mest i den ekonomiska sfären som liberalismen blev konkretare och där avspeglar den väl framförallt det specifikt kapitalistiska borgerskapets intressen, och är då verkligen i hög grad diametralt motsatt romantiken. Biedermeier då, hm, jo andan i Biedermeier har en reduktiv och antiromantisk dynamik i dess romantisering av det småborgerliga familjelivet och handeln, men dess huvudsakliga företrädare var alla åldrande eller senkomna romantiker, och företeelsen kan eventuellt hellre ses som ett dekadens-nilitets-fenomen hos en åldrad romantik.

Romantiska källor

Det bör understrykas att Sverige på flera sätt var en periferi av den tyska kulturen. Och detta i synnerhet vad gäller romantiken: det var de traditioner, problem och lösningar som tagits upp av Hamann, Herder, Hölderlin, Hegel och Hoffmann, av Schiller, Schlegel, Schlegel, Schelling och Schleiermacher, av Fichte, av Goethe, av Novalis, av Jean Paul, av Tieck, som anammades. Relationen till Frankrike är aktivt tvetydig, eftersom Frankrike mer än något annat representerar klassicistiska regler och snävt elegant "god smak" (men också den förbjudna revolutionen) – bland romantikerna brukar oundvikliga franska inspirationskällor som Rousseau och Chateaubriand taktiskt underbetonas. Och engelska språket var långt mindre tillgängligt för svenskarna på den tiden; även om vissa av de brittiska romantiska källorna erkänns så är detta nästan enbart via tysk förmedling: det är de tyska Stürmer und Dränger

Shakespeare, Ossian, Young och Sterne. Samtida romantiker (som Wordsworth och Coleridge) nämns inte med ett ord, inte förrän Byron och Scott blir världsberömda något senare.

Men även om den lokala kontinuiteten alltså hade blivit hårdhänt bruten, så finns det likväl några viktiga lokala källor, av vilka de främsta är Höijer, Thorild och Swedenborg. Benjamin Höijer var den enda direkta traditionsförmedlaren: en av 1790-talets politiska och filosofiska radikaler, som undervisade i filosofi i Uppsala och introducerade den tyska idealismen till flertalet av de unga romantikerna, men även utvecklade delar av den romantiska filosofin på egen hand.

Thomas Thorild var centralgestalten i den svenska Sturm und Drang-rörelsen, och överhuvudtaget Sveriges första oberoende, oppositionella intellektuelle. Han var en våldsam polemiker mot klassicismen och mot varje orättvisa eller dumhet som fångade hans blick, en våldsam filosof och poet, ja en prometheusk karaktär som införde den fria versen, poetiskt ursinne, antiklerikal panteism, sensualistisk spinozism, kritik baserad på filosofiska principer och helhetshänsyn snarare än religiös ortodoxi och teknisk kriarättning, och därtill feminist och entusiast för franska revolutionen. Hans implicita revolutionära invokationer riktade mot kungen fick honom utvisad ur landet, så att han inte fanns tillhands att personligen förmedla något av denna anda till nästa generation.

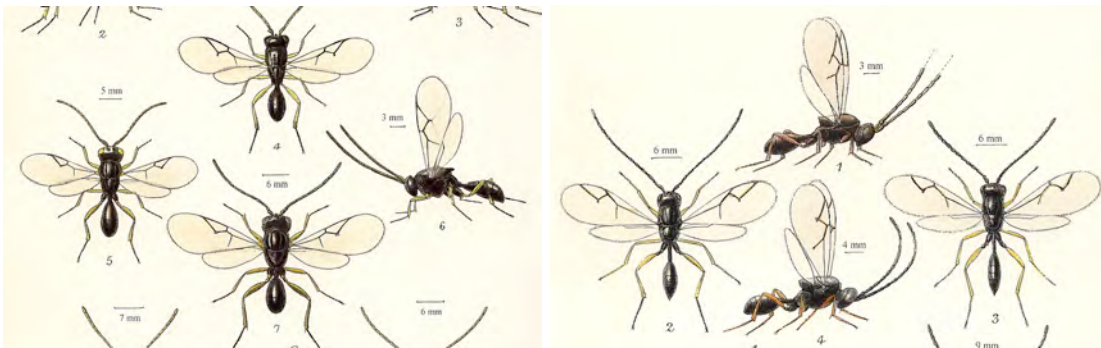
Den kände teosofen Emanuel Swedenborg var död sedan länge, men hade förblivit en samlande frontalgestalt för merparten av den breda och mångskiftande ockulta strömningen som blomstrat, och detta särskilt i dess mest politiskt radikala varianter, vars färgstarka historia kan studeras annorstädes. Men Swedenborg var inte bara en ikon utan en viktig författare, med sin korrespondenslära och den därmed sammanhängande psykologin och metafysiken, baserade på de två huvudsakliga källorna hans tidiga karriär i naturvetenskapen och hans regelbundna samtal med änglarna. Swedenborgs filosofi om analogin är mer systematisk än de flesta, men det var bara vissa av romantikerna som var djupt märkta av den, och därefter försjönk den åter ganska mycket i glömska tills den återupptäcktes i det sena 1800-talets neo-ockultism och symbolism.

Det måste eventuellt påpekas att den stora fienden för varje variant av "förromantik" (1700-talsromantik) i Sverige var den oheliga alliansen av rationalistisk common-sense-filosofi, sträng lutheransk ortodoxi och despotisk statsmakt som gick under namn av "Upplysning". Hovpoeter anställdes av kungen för att driva upplysningskampanjer, riktade mot allsköns "vidskepelse" framförallt i form av de lägre klassernas folkliga pietistsektorer och swedenborgarna, diverse lokala skojare och mångsysslare, såväl som den poetiska radikalismen och även sådant som kunde relateras till franska revolutionen (all nyhetsförmedling från Frankrike var strypt och olaglig); allt till försvar av den kyrkliga och kungliga makten (Gustaf III:s påstådda upplysta despotism). Alltså kan man säga att 1700-talsupplysningen i Sverige, inte helt olik stridbara tendenser i dagens rationalism, framförallt var en aggressiv kampanj gentemot varje form av fritänkande och folkliga avvikelser till maktens försvar, och det var denna typ av "upplysning" som de svenska romantikerna definierade sig emot.

Några ikoniska skaldar: Livijn, Stagnelius, Almqvist, Atterbom

Trots den populära missuppfattningen var det ingalunda så att den romantiska rörelsen skulle ha hyllat den ensamma kreativa geniet. Tvärtom erkändes poesin som en opersonlig kraft, och åtminstone för många deltagare under de tidiga avgörande åren handlade det inte om att göra litterär karriär och marknadsföra sitt namn. Det fanns en stark kollektiv identitet som rörelse; vissa verk skrevs kollektivt, som de två volymerna *Markalls sömnlösa nätter*, och exempelvis Palmblads romaner inkluderade dikter av hans vänner; några av de centrala författarna publicerade ytterst lite under sin levnad, medan flera deltagare framförallt skrev brev och dagböcker och intet för publicering, och på så sätt "kastade bort sina talanger" för icke-karriärstiska syften samtidigt som de underströk hur de väntade sig att poesin skulle genomsyra och ta sig uttryck i allehanda områden av livet snarare än bara skrivna dikter.

Emellertid finns det ett litet antal romantiska författare som verkligen är just så fascinerande figurer och deras verk så rekommenderbart att de fyller en väsentlig, halvmytologisk roll som ikoner.

Clas Livijn räknas officiellt till de "smärre romantikerna" men från en surrealistisk synvinkel hör han till de främsta. Våldsamt och full av motsättningar, så otålig att han sällan avslutade en text, irreligiös, under de tidiga åren skandalöst politiskt radikal, mimetisk (han försökte vara Sveriges Shakespeare, Sterne och senare Hoffmann) och likväl ett unikt huvud och en unik författare. Han var en av drivkrafterna bland Stockholmsromantikerna under den inledande litterära striden och i den andra, excessiva *Markall*, men publicerade bara ett fåtal böcker i livet. Dit hör *Johan David Lifbergs lefoerne* som är ett fragment av en Sterneparafra, och en fri översättning av Tiecks *Mästerkatten*, emblematiske för mindre subtila användningar av romantisk ironi; i en kalender publicerade han en kuslig psykologisk skräckhistoria, "Samvetets fantasi"; men hans otaliga påbörjade blodiga tragedier och en nekrofileidikt blev liggande i byrålådan, precis som den postumt publicerade sjojungfru-sagospellet "Hafsfrun", och *Riddar St Jöran*, en märkvärdig hoffmanskt fantastiskt-ockult satirisk-humoristisk roman.

Livijns centrala verk är den oerhörda romanen *Spader Dame*, som bokstavligen handlar om den galna kärleken, återberättad i brev via de mest utarbetade metaforisk-retoriska virrvarr och kollaps (en tillspetsad sternesk retorik, sådan vi senare finner den även hos Melville och Lautréamont), med ohämmad excentricitet, långsökt humor och romantisk ironi.

Erik Johan Stagnelius kom postumt att räknas till de officiellt "stora romantikerna", även om han förblev blyg och isolerad, inte deltog i den romantiska rörelsen, och publicerade mycket lite. I själva verket var han kanske precis på väg att starta en

litterär karriär, och hade just låtit trycka en märklig samlig "teosofiska" dikter, *Liljor i Saron*, tillsammans med några mycket blodiga tragedier, när han dog vid 29 års ålder. Hans verk utgör ett märkligt sammanhållet uttryck för en unik romantisk gnosticism, en verkligt visionär kärleksmetafysik där minsta detalj uppenbaras vara genomdränkt med oändligt och tragiskt begär, och den gör inte halt inför genuint paranoid pandemonium, eller det beryktade odet till förruttnelsen. Man kan säga att den emotionella amplitud som Stagnelius verk fluktuerar inom är lika extrem som dess filosofiska koherens i den gnostiska misstron mot skapelsens härlighet. En oerhörd skönhet och en särskilt kraftfull poetisk manifestation är resultatet. Stagnelius, känd för att vara ful, sjuklig, alkoholiserad och opiummissbrukande, tog precis som Artaud senare sannolikt droger helt enkelt för att lätta den dagliga smärtan; och likväl kan själva besattheten och de grandios-tragiska bemärkelsena av absolut begär hos de två poeterna knappast reduceras till en syndrom utan förblir ett unikt (och ensamt) öde.

En särskild plats i vår Stagneliusreception upptas av sagospelet *Thorsten fiskare* – som illustrerades av Gösta Kriland för att ges ut av Imaginisterna, men utkom först nyligen (och då med ett förord av CO Hultén). Vi har också blivit märkta av skräcktragedierna *Albert och Julia* om kärlek efter döden, och *Riddartornet* om katastrofala familjehemligheter. Men vad gäller dikterna så har vi knappast gjort ett originellt urval, utan det är de många välkända antologinumren som rör även oss. Ekelöf betraktade Stagnelius som en svensk Rimbaud, vilket skulle kunna vara lite väl mycket schematism och projicering att påstå, men det visar också på deras konvergens: att stå med omöjlig klarhet inför avgrunderna som avtäcks av lång och systematisk ordning i sinnena.

Som extremt produktiv både kvantitativt och kvalitativt har Carl Jonas Love Almqvist något att erbjuda alla strömningar. Det viktigaste för oss, och kanske för romantiken, har varit hans tidiga swedenborgska berättelse av analogisk-kosmologisk pornografi, *Murnis*, och de två välkända stora "romantiska fugorna" (musikaliskt strukturerade blandgenre-epos) *Amorina* och *Drottningens juvelsmycke*. Deras kraftfulla polyfoni, som integrerar de flesta aspekterna av den romantiska sensibiliteten, inklusive det humoristiska, monstruösa och mycket våldsamma sida vid sida med det hypersensibla, kyska och visionära, gör dem till stora berättelser av det slag som bland annat skapar en omedelbar mytologisering (landskapen, situationerna, karaktärer som Johannes och Tintomara...) och en karakteristisk romantisk ironi – här befrias humorn från att vara spänd för underhållningen, löjet eller smickret, den förkroppsligas objektivt i den ascendenta dynamiken hos motsatsernas närmande, den intima relationen mellan det groteska och det serena. Och trots den ofta arkitektoniska konstruktionen är allting fast rotat i en mer eller mindre medial sorts skrivande; Almqvist insisterade på att allting visades eller dikterades för honom (i någon hypnagog mening).

Mer romantiska bland hans övriga verk är även de kortare "Guldfågel i paradiset", "Rosaura", "Arctura", "Ferrando Bruno" och "Skaldens natt". Merparten av berättelserna integrerades i *Jaktlottets* ramberättelse i bokserien *Törnrosens bok*, och gav således utrymme för en självreflekterande kommentar och ytterligare romantisk-ironiska effekter. Likväl består mycket av Almqvists tidiga verk av en tämligen fadd upphetsad exotism, och hans talrika senare romaner är än mindre ambitiösa och i själva verket typiska för sin tid: exotiserande, känslösa, sensationslystna melodramer, tilltrasslade system av hemligheter, förvecklingar och avslöjanden; helt enkelt det vi känner som populärkultur. I hans fall är det fast rotat i en romantisk sensibilitet

- kanske inte tillräckligt för att ge styckena någon poetisk koherens, men åtminstone att skänka en viss trovärdighet åt de obligatoriska skräckscenerna, kärleksscenerna, drömscenerna och scenerna av bottenlös smärta. Almqvists syfte var att underhålla en publik och tjäna ihop till brödfödan, men också att sprida hans radikala politiska idéer, och därför har många av romanerna klart ovanliga inslag eller orsakade större skandaler. Mest känd för detta är förstås *Det går an* som förespråkar kärlek utan giftermål, men icke desto mindre *Tre fruar i Småland*, som förordar fourieristiska falangstärer för att konvertera rövare, och andra.

Med ovanlig träffsäkerhet förebrådde Almqvist sina vänner (eller exvänner) för att förråda romantikens dynamik och poetiska anda genom att bli politiskt konservativa! I rörelsens tidiga kämpande dagar i Stockholm var Almqvist den enda aktiva swedenborgaren, och i själva verket hade han sin egen utopisk-swedenborgska sekt med en krets av unga lärjungar. Även om deras tid som enkla bönder i Värmland snarare var en "proletaringstripp" än ett kommunistisk-utopisk koloni, så uttrycker även denna den rastlösa nonkonformismen hos denna kantiga men karismatiska profet. Slutligen flydde han Sverige undan ett åtal för mordförsök på en procentare, och tillbringade de sista decennierna av livet i USA. Där tycks han ha samarbetat med den swedenborgska alkemihistorikern E A Hitchcock, en gestalt som uppmärksammats i den amerikanska surrealismen, och han skrev själv en (bristfällig) alkemihistorik införlivad i *Törnrosens bok-ramen*.

Visserligen sågs han som den romantiska rörelsens ledare och var en ibland briljant polemiker, men Per Daniel Amadeus Atterbom var likväl ivrig att gå till historien som en överkänslig och opraktisk själ. Länge räknades han till de "stora romantikerna" (om än "omanlig"), men nuförtiden vill många störta honom från den positionen och hans dikter nedvärderas såsom obegripliga. I själva verket är dikterna storslagna strukturer av vittsyftande analogier som bygger upp ett kosmos av dofter, känslor och mytologiska figurer, och det är han som står för det renaste exemplet på den nya bemärkelsen av poesin såsom ett autonomt rike. Den synkretistiska ansamlingen av mytologier och allusioner i en tilltrasslad retorisk ram är här inte en gåta att lösa, utan istället en doftande eter att bada i, full av sinnliga detaljer och projicerade begär. Om det är en allegori eller en gåta, så är det likväl ingen som är beroende av sin uttydning; den ska inte förstås primärt på den begreppsliga nivån alls; istället förväntas en sant poetisk mening framträda mitt i denna komplexitet och denna överdådiga blomsterprakt. Atterbom var också den svenske romantiker som mest medvetet odlade bilden av den nya sortens litteratur och filosofi som fokuserade på poetisk kunskap som en stor uppenbarelse som tillkännagav en ny historisk era - en tanke som också närde den bekanta avantgardismen och självmytologiseringen i hans poesi. Varhelst han gick spottade han fram vers, men hans större verk är sviten av analogiska tolkningar av blommor, *Blommorna*, och hans två dramatiska dikter, *Fågel blå* och den stora paradisisks-tragiska *Lycksalighetens ö*. Som ledare för rörelsen och särskilt dess Uppsala-

flygel var han också den ivrigaste fredsmäklaren och den snabbaste att bli fridsam, nöjd och konservativ; från hans sena år är den väldiga romantiska versionen av den svenska litteraturhistorien, *Svenska siare och skaldar*, det enda läsvärda.

Periferin och gränslanden

Bara för att understryka att det finns en gränsdragning här kan vi påminna om att den officiella litteraturhistorien räknas även Geijer, Wallin och Tegnér som "stora romantiker". Erik Gustaf Geijer var någonstans mittemellan de romantiska och klassicistiska lägren, sysslade mest med återuppväckandet av den gamla nordiska mytologin, i den så kallade "göticismen", som officiellt räknas som ett romantiskt forum på ett inte alldeles korrekt sätt. Även om den förvisso hörde till strömningen i vidast tänkbara bemärkelse, så organiserade den även många gamla klassicister, och hade ett märkvärdigt snävt urval teman på programmet. Geijer var en perifer medlem i den romantiska rörelsen under de kämpande åren, men blev en av de mer framstående under dess förfall. Hans romantiska sensibilitet och ovilja att stagnera fick honom där att inta mycket tvetydiga politiska ställningstaganden, och hans förordande av sociala reformer vid en tidpunkt när hans kamrater var aktiva motståndare därtill uppmärksammades missvisande såsom ett "avfall". Men likväl, att reda ut hans politiska läggning eller spåra vilken komplex roll som hegelianismen eller till och med vänsterhegelianismen spelade för Geijer är knappast vår sak.

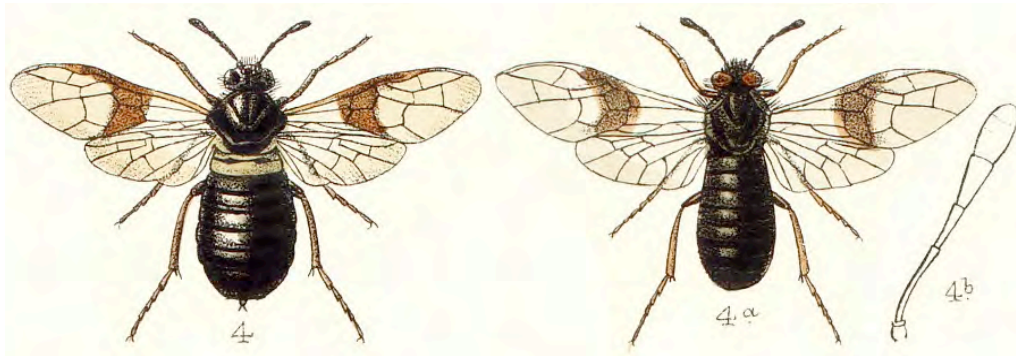
Wallin och Tegnér var båda rasande antiromantiker och klassicister. Men medan det inte finns mer än så att säga om Wallin, så var Esaias Tegnér faktiskt en komplex och plågad själ och en stor talang, som hade vissa delar av det romantiska idékomplexet inom sig, såsom upphetsad platonism och mytologisk synkretism, tillsammans med megalomani och "göticism". Egentligen var det berömda "fredsfördraget" när romantiken vunnit mest en fred mellan Atterbom och Tegnér, då han var den enda väsentliga motståndaren som fanns kvar. Några av hans mest galna dikter är ganska förträffliga (och då inte bara den välkända dikten till "Mjeltsjukan"), men andra som nationaleposet *Frithiofs saga* består av ytterst fadda pojkrumsfantasier och vi överlämnar dem med varm hand åt nazisternas kanon...

Men flera av dem som räknas som "små romantiker" skall nämnas istället. Carl Fredrik Dahlgren var mästare i rationaliseringens sammanbrott genom kategorioräda i långsökta allegorier; han excellerade i romantisk ironi och överdrivna humoristiska effekter; mycket läsvärd men mer av en hysterisk clown än en visionär. I alla fall exemplifierar även han den nya bemärkelsen av poesi. Medan Vilhelm Fredrik Palmblads romaner är precis så exotiserande och obalanserade i kompositionen som man kan önska, och nyttjar många ironiska element i sin oavslutade torso, men med känslor och motiv som i hög grad fortfarande är 1700-tals sentimentalismens. Lorenzo Hammarsköld var den främste organisatören av rörelsen i Stockholm och en av dess argaste frontpolemiker; en förträfflig historiker, ojämn kritiker och tämligen svag poet. Ovedersäglig skönhet men ingenting väldigt uppseendeväckande låter sig finnas i dikterna av rörelsens enda kvinnliga poet under de kämpande åren, Euphrosyne (Julia Nyberg); och något liknande kan sägas om Pehr Elgström, rörelsens yngst döde. Adolph Törneros levererade flera väsentliga romantiska skildringar ur verkliga livet i sina brev och dagböcker. Mycket underhållande är också de vilda osammanhängande krigsdikterna i splatterstil av den byroniserande militärpoeten Gustaf Lorentz Sommelius (Beppo).

Vi skall inte försumma tillfället att säga något mer om *Markalls sömnlösa nätter*, de två viktigaste kollektiva verken av de svenska romantikerna. Den första volymen var ett storslaget satiriskt versepos i homerisk stil, om ett fältslag där de svenska klassicistförfattarna slaktas av de litteraturhistoriens giganter som de förnekade (som Homeros själv, Shakespeare, Cervantes och Goethe). Vidräkningen var klockren, och

det var härefter som Atterbom och några till tyckte att kampen var över. Ej så de mer obändiga bland Stockholmsromantikerna. En andra volym skrevs, en mycket lösare och verkligen ganska osammanhängande komposition, baserad på den romantiska ironins troopers hala underlag, och till synes mer rotad i Apuleius än i Odysséen, då den skildrar den stackars ärkefienden - en medioker klassicistisk kritiker vid namn Wallmark - fördubblad, både som förvandlad till åsna, och som den sorgliga riddare som bestiger den stackars kraken, på deras förunderliga resa genom världen. I den andra volymen utsträcks förlöjligandet från den klassicistiska fienden till att även omfatta Atterbom och de försonliga Uppsalaromantikerna, och i slutändan de odugliga Stockholmscynikerna själva.

Även om filosofin var en väsentlig integrerad del av romantiken, så var Benjamin Höijer den ende i Sverige som kan erkännas som romantisk filosof av någon rang. Han förmedlade den tyska idealismen till den romantiska generationen, utvecklade en egen filosofisk estetik, och uppvisar slående paralleller till flera av Hegels samtida eller senare ansträngningar. Andra, som Geijer, Hammarsköld, Atterbom och Almqvist, skrev förvisso i mer eller mindre filosofiska ämnen, men deras verkliga prestation i det humanistiska fältet var att skissera en poesihistoria och en idéhistoria, i motsättning till den platt icke-diakrona rätt-eller-fel-formalism som både klassicisterna och den religiösa ortodoxin odlade; romantikerna spanade efter historisk utveckling, kedjan av influenser, begreppens och idéernas organiska blomning (och lät förvisso då sina organiska metaforer bära iväg med sig, givetvis fortfarande lyckligt ovetande om historiska förutsättningsmekanismer), och de inskränkte sig inte till att bara dra streck mellan de synliga punkterna utan utforskade även både låga och dolda genrer (hermetisk filosofi, mystik och magi, ballader och folksagor, dryckesvisor, etc) och hela bredden av exotiska religioner och mytologier (grekiska, nordiska, neoplatonska, gnostiska, hermetiska, persiska, hinduiska, buddhistiska...).

Det var givetvis inte bara i humaniora som romantikerna var aktiva; många var naturvetenskapsmän, och särskilt inom biologin verkade det fungera att betona evolution och organisk koherens. Botanisten Carl Adolph Agardh fanns bland de kämpande romantikerna, medan andra som Johan Wilhelm Zetterstedt (botanist och entomolog) och Elias Fries (känd som mykologins fader) tillämpade de romantiska perspektiven fredligt i sitt arbete. Denna biologiska romantik stöddes också av de många äldre "förromantikerna" bland Linnés lärjungar, som väldigt ofta var swedenborgare och ibland aktiva utopister (Leonhard Gyllenhal, C J Schönherr, Adam Afzelius, G J Billberg, etc). Likväl så var det ingen i Sverige som formulerade en egen evolutionsteori, till skillnad från romantiska biologer i många andra länder.

Den enda romantikern som gått till historien som praktiserande alkemist (nyligen "outad" av CM Edenborg) är den spekulative swedenborgianske språk- och mytologiforskaren Fabian Wilhelm Ekenstam (av vännen Atterbom identifierad som "den svenske von Baader").

Romantiken var viktig även inom musiken och måleriet, men med förvånansvärt svaga band till de mer centrala genrerna och till de centrala frågeställningarna inom den romantiska rörelsen. Likväl stod romantiska kompositörer som J C F Haeffner och senare Adolf Fredrik Lindblad för något delvis nytt i musiken, och några av de romantiska poeterna skrev också musik (Geijer och Almqvist). I måleriet hade Sverige inget som liknade den visionära romantiken hos en Runge eller en Friedrich; bara Carl Johan Fahlcrantz tycks ha målat dramatiskt besjälade landskap överhuvudtaget, och detta i samma 1700-talsromantiska stil som hans store lärare Elias Martin; medan den målare som mest hyllades som deras egen av romantikerna själva var en underlig man vid namn Pehr Hörberg.

Svenskspråkig romantik fanns också i Finland, som vid den här tidpunkten just hade knipits från det svenska imperiet till dess ryska motsvarighet. Medan kampen pågick i Sverige stöddes den ivrigt av Åboromantikerna (Arvidsson, Linsén, Gottlund, Tengström och andra, lärjungar åt den "förromantiska" poeten Franzén, med tidskrifterna *Aura* och *Mnemosyne*), och därefter fanns en mer etablerad krets av Helsingforsromantiker (Runeberg, Snellman, Cygnaeus, Lönnroth och andra). Det tycks som om allt detta i fråga om poesi var något mindre färgstarkt än de svenska förebilderna. Förutom vad gäller folkpoesiinsamlandet, där de ballader och folksagor som Geijer, Arvid A Afzelius, Leonard Rääf och andra samlade in i Sverige förvisso ofta var fantastiska, men inte tillnärmelsevis lika kraftfulla som Finlands traditionella epos *Kalevala*, i detalj hopfogad från lokala fragment och variationer av Elias Lönnroth.

En avgränsningsfråga erbjuder också Vorpommern, en del av Tyskland som var svenskt vid den här tiden. Där, vid universitetet i Greifswald, betraktade sig den store tyske romantiske målaren Caspar David Friedrich som halvsvensk under 1800-talets första år, och han hade viss kontakt med den åldrade Thomas Thorild, som hade hamnat där som bruten filosof (efter en formell benådan från sin utvisning).

Till skillnad från i den tyska rörelsen, och trots Euphrosynes dikter som nämnts ovan, var det inga kvinnor som spelade en framträdande roll under den svenska romantiska rörelsens dynamiska år (utom när Germaine Staël von Holstein och Amalia von Helwig kom på besök och hade med sig nyheter från kontinenten). Likväl blev flera centrala som organisatörer i egenskap av salongsvärdinnor efter romantikens domesticering, och i senromantiken framträdde även flera viktiga kvinnliga romanförfattare.

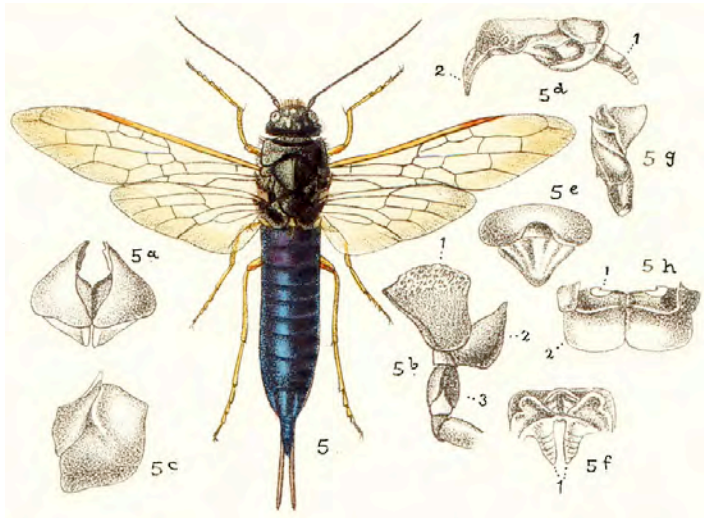
Sannerligen var mer eller mindre melodramatiska romaner den huvudsakliga litterära formen i vilken den romantiska traditionen fortlevde efter striderna; under 1830-, 40- och 50-talen publicerade sig Almqvist ymnigt och fick sällskap av ganska viktiga författare som Emilie Flygare-Carlén, August Blanche, Viktor Rydberg, Sofie von Knorring, och feministpionjären Fredrika Bremer, som förvisso var bergfast Biedermeier men inte utan dynamiska romantiska aspekter.

Arvet

Det var inte bara en ny bemärkelse av poesi som uppenbarades, utan även många andra större skiften – vissa av dem senare integrerade i konsensusuppfattningen, andra oupplösligt införlivade i en fortlevande oppositionell ståndpunkt med poetiska förtecken, såsom i surrealismen – bland dem hela ämnesområdena litteraturhistoria, idéhistoria, filosofisk estetik, transcendentalfilosofi, icke-mekanistisk psykologi, icke-konfessionell mystik, religionshistoria, evolutionsbiologi, etc. En öppen rationalism, intimt knuten till den nya bemärkelsen av poesi, som en autonom kraft och eget rike, och likväl integrerad i alla uttryckets genrer och i livet i allmänhet, och inte minst central i kunskapen; det var förvisso just denna bemärkelse av poesin som togs upp av symbolisterna och vissa av de modernistiska rörelserna, och fann förbindelser med andra historiska linjer av radikalism vidare till surrealismen, som liksom romantiken åter tyckte sig sammanknyta dem.

Not:

Om spåren av denna vår appropriation behöver beläggas, så fann den sitt första tryckta uttryck i artikeln om mytologi i *Nakna läppar* #1 1987 (av MF och BJ), och utforskades i den stora historiska sektionen i *Mannen på gatan* #1 1991 (av CME och BJ). Vidare nyttjades den i *Köttets poesi-antologierna* (med deras inledningar av CME), i Vertigos utgåva av klassiska tyska *Romantiska fragment* (med ett omfattande efterord av MF), i en liten presentation av Livijn i *Kvicksand* 1988 (av CME), och i Ellerströms utgåva av Clas Livijn's översättning av Tieck's *Mästerkatten eller Katten i stöflor* (redigerad av CME). CME:s akademiska forskning om Ekenstam publicerades först i *Personhistorisk tidskrift* 1997 och integrerades sedan i hans doktorsavhandling *Alkemins skam* 2002.

(Bilderna är W Purkiss litografier till Peter Camerons *A monograph of British Phytophagous Hymenoptera* 1882-1890)